

Toni Malminen – Sakari Wuolijoki (toim.)

Oikeus, kirjastot ja kulttuuri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

www.lakimiesyhdistys.fi

© Suomalainen Lakimiesyhdistys, kirjoittajat sekä kuvaajat ja kuvaoikeuksien haltijat

Kannen taideteos Outi Leinonen: *Opus*, keramiikkaa, 1998

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen omistuksessa, julkaistu taiteilijan luvalla

Kuva: Jani Laukkanen

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN-L 0356-7222

ISSN 0356-7222

IBSN 978-951-855-379-6

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2019

Heikki E. S. Mattila

Oikeussanakirjat työhuoneessani

1. Erään kotikirjaston anatomia

Keväällä 1994 vierailin Münchenin yliopiston oikeushistorian laitoksella tarkoitukseni perehtyä saksalaisten oikeustietosanakirjojen historiaan. Ihastelin laitoksen laajoja kirjakoelmia, jolloin niitä esitellyt amanuenssi tokaisi spontaanisti: ”Tämä nyt ei ole vielä mitään. Näkisittepä professori Gagnérin kotikirjaston.” Nykyisin jo edesmennyt Sten Gagnér oli syntytään ruotsalainen ja tutustui mielellään laitoksellaan vieraileviin pohjoismaisiin tutkijoihin. Sain lounaskutsun hänen kotiinsa ja saatoin todeta, ettei amanuenssi ollut liioitellut: vaikuttavan kokaisen asunnon jokaisessa huoneessa kaikki seinät olivat lattiasta kattoon kirjahyllyjen peitossa.

Tällaisiin vanhan ajan professoreiden yksityiskirjastoihin verrattuna itselläni on kirjoja perin vähän. Asuntomme ei ole suuri, eikä tila salli kokoelmien kartuttamista. Vuosikymmenten mittaan olen joutunut pariinkin otteeseen lahjoittamaan pois osan kirjoistani. Samalla kotikirjastoni on erikoistunut yhä enemmän, ja painopisteen muutokset ovat heijastelleet liukumia työnkuvassa. 1970-luvulla hankkimastani perhe- ja jäämistöoikeudellisesta kirjallisuudesta olen joutunut pitkälti luopumaan. Sijaan tuli aluksi, 1980-luvulla, oikeusvertailevia ja kansainvälis-yksityisoikeudellisia teoksia, 1990-luvulta alkaen yhä enemmän kieliä ja niiden tutkimusta koskevia esityksiä ja sanakirjoja. Osa teoksista on kielten yleiskuvauksia (kielioppeja jne.) ja yleissanakirjoja, mutta useimmiten kyse on oikeuskielestä erikoiskielenä.

Monet teokset sijoittuvat kielellisen tietämyksen ja oikeudellisen substanssitudon väli-maastoon. Tällaisia ovat erityisesti oikeuskulttuurikohtaiset tai kulttuurirajoja ylittävät juridiset ensyklopediat. Joukossa on niin ensyklopedisia sanakirjoja, ts. aakkosellisia teoksia, jotka sisältävät nasevien otsikoiden alle sijoitettavia suppeahkoja tietoisukuja, kuin esityksiä, jotka on laadittu osin tai kokonaan systemaattiselta pohjalta (jälkimmäisten ero juridisiin oppi- ja käsikirjoihin on suhteellinen). Hyvä esimerkki on Francisco de Franchisin englantilais-italialainen oikeussanakirja (1984), jonka alkuun on painettu tekijän perinpohjainen tutkielma *common law* -oikeudesta (ks. jälj.).

Pääosin hyllyissäni on eri oikeuskielten sanakirjoja ja teoksia, joissa käsitellään kulttuuri-, kieli- tai oikeustutkimuksen näkökulmasta yksittäisiä oikeuskieliä tai oikeuskieltä yli-

päätään, niiden historiaa ja ominaisuuksia. Joissain tapauksissa samalla teoksella on sekä sanakirjan että oikeuskielen esittelyn tai sitä koskevan tutkimuksen luonne. Näin on useiden lakimieslatinaa koskevien teosten kohdalla. Ne ovat yleensä perusluonteeltaan sanakirjoja, mutta sanasto-osiota edeltää välistä kymmeniä sivuja, jopa puolet teoksesta kattava osio, joka koskee latinan peruskielioppia ja kielen ääntämistä. Tällaisia ovat mm. Erik Annersin ja Alf Unnerforsin *Latinalainen oikeustermistö* (1976)¹ ja Ronaldo Caldeira Xavierin *Latina oikeudessa* (2002).² Sanakirjan alussa saattaa myös olla essee, jonka avulla lukija johdatetaan aihepiiriin ja jossa tekijä valaisee sanakirjansa perusajatusta ja syntyhistoriaa. Jevgeni Temnovin *Latinalaiset juridiset maksiimit* (2003)³ -teoksen aloittaa essee, jonka otsikon voisi kääntää ”Sointuva oikeustiede” tai ”Helkkyvä oikeustiede”. Siinä käsitellään juri-disluonteisten, usein iskevien ja rytmisten sananparsien yleiseurooppalaista historiaa.

Kirjastoissa yleisesti noudatettuun tapaan oikeussanakirjat ovat hyllyissäni kielialueittain, sukukielet lähellä toisiaan. Siten ranskan ja muiden romaanisten kielten sanakirjat muodostavat kukin oman ryhmänsä, mutta hyllykön samassa osassa. Sama koskee luonnollisesti slaavilaisia ja germaanisia oikeuskieliä. Kaksi- ja monikieliset sanakirjat on sijoitettu harvinaisemman (harvinaisimman) kielen mukaisesti, esimerkiksi puolalais-ranskalaiset sanakirjat puolan osastoon. Käytettävyyden näkökulmasta tärkeä kriteeri on niin ikään ergonomia: nimenomaan latinan, ranskan ja englannin, mutta myös muiden kannaltani tähdellisten kielten sanakirjat ovat työpöydän välittömässä läheisyydessä suunnilleen rinnan korkeudella (istuvassa asennossa). Näin saan ne eteeni vain kättä ojentamalla tai pyörin varustettua toimistotuolia vaaksan verran liu’uttamalla.

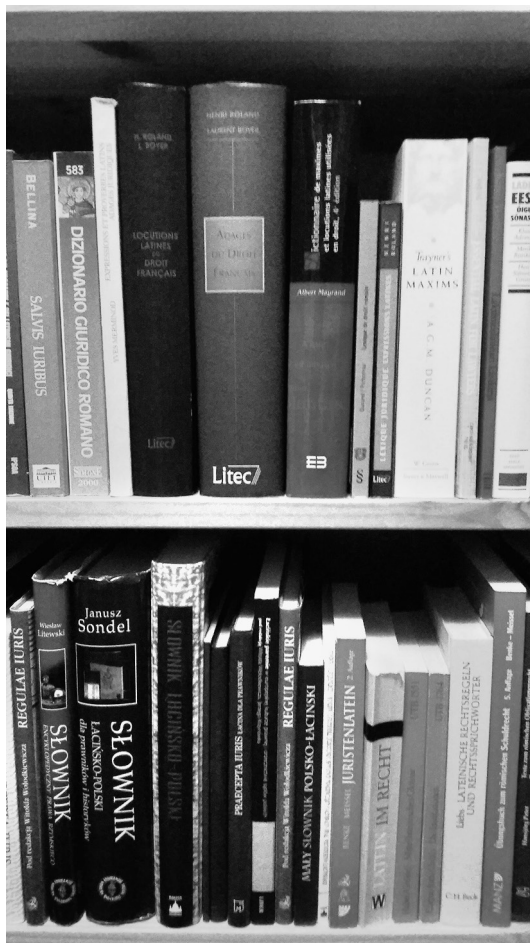
Varsinkin lakimieslatinan suhteen olen pyrkinyt hankkimaan systemaattisesti saatavilla olevat teokset. Lakimieslatinan sanakirjoja on viime vuosikymmenten kuluessa kertynyt kokoelmaani parin hyllymetrin verran. Sanakirjoja, joissa selitetään nykykielellä oikeuselä-mässä käytössä olleita ja siinä edelleen esiintyviä latinankielisiä ilmauksia ja lauseparsia (maksimeja), julkaistaan yhä lukuisissa maissa. Eräissä tapauksissa tämä koskee jopa suomalaisesta näkökulmasta eksoottisia ei-eurooppalaisia oikeuskulttuureja. Suurissa englannin-, ranskan-, espanjan- ja portugalinkielisissä maissa lakimieslatinan sanakirjoja ilmestyy tasaiseen tahtiin, ja näiden rinnalla erityisen maininnan ansaitsevat Italia ja Puola (itäläisessä Keski-Euroopassa latinalla oli vahva asema viime vuosisatoihin asti). Yksin Puolasta hyllyssäni onkin toistakymmentä lakimieslatinan sanakirjaa, helmenä Janusz Sondelin erinomainen teos (ks. jälj.). Harvinaisempia nimikkeitä ovat vaikkapa Klaus Adomeitin, Merike Ristikiven ja Hesi Siimets-Grossin *Latinalais-virolainen oikeussanakirja* (2005),⁴ ro-

¹ Erik Anners & Alf Önnersfors, *Latinsk juridisk terminologi* (4. uppl., Uppsala: Juridiska Föreningen i Uppsala 1976).

² Ronaldo Caldeira Xavier, *Latim no direito* (5^a ed. Rio de Janeiro: Editora Forense 2002).

³ E. И. Темнов, *Латинские юридические изречения* (2-е изд. Москва: Экзамен 2003).

⁴ Klaus Adomeit, Merike Ristikivi & Hesi Siimets-Gross, *Ladina-eesti õigussõnastik* (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2005).

Lakimieslatinan sanastolähteitä läheltä ja kaukaa.

manialaisten Lucian Säuleanun ja Sebastian Rădulețun *Latinalaisten juridisten termien ja ilmausten sanakirja* (2011)⁵ tai – valitettavasti hallussani vain valokopionippuna – indonesialaisen Andi Hamzahin *Latinankieliset juridiset termit ja maksiimit* (1985).⁶ Tutumpi teos meille suomalaisille on Kaius Tuorin *Lakimieslatinan käsikirja* (2007),⁷ joka on luonteeltaan olennaisesti sanakirja.

Samalla on muistettava, että monet selittävät sanakirjat, joiden tekijät analysoivat oikeuskieltä ylipäättään, saattavat sisältää huomattavan määrän lakimieslatinaa. Tämä koskee mm. *common law* -maita⁸ ja iberoromaanista kielialuetta. Eri maissa on myös julkaistu

⁵ Lucian Säuleanu & Sebastian Rădulețu, *Dicționar de termeni și expresii juridice latine* (ed. 2, București: C. H. Beck 2011).

⁶ Andi Hamzah, *Istilah dan peribahasa hukum bahasa Latin* (Bandung: Penerbit Alumni 1985).

⁷ Kaius Tuori, *Lakimieslatinan käsikirja* (toim. K. Kärkkäinen, Helsinki: Edita 2007).

⁸ Erityisesti *Black's Law Dictionary* (10th edn St. Paul, MN: Thomson West 2014) on laaja lähde myös lakimies-

maksiimikokoelmia, jotka ovat luonteeltaan sekakielisiä. Niiden sisältämistä juridisista ajatelmista osa on muotoiltu latinaksi, osa jollakin nykykielellä. Tällaisia ovat muun muassa Henri Rolandin ja Laurent Boyerin *Ranskan oikeuden maksiimit* (1999),⁹ sekä Guillermo Cabanellasin ja Ana María Cabanellasin *Latinan ja espanjan kielillä ilmaistujen yleisten oikeusperiaatteiden, juridisten sanontojen, maksiimien ja aforismien kokoelma* (2003).¹⁰

2. Kattavan sanakirjakokoelman rationale

Tärkein syy erikielisten oikeussanakirjojen hankkimiseen on yleensä konkreetti käyttötarve. Ulkomaista oikeuskirjallisuutta lukiessa luonnollisen kielen ominaispiirteistä johtuu monenlaisia salakuoppia. Kielipillisten seikkojen ja yleisluonteisen fraseologian ohella ongelmia – usein erityisen pahoja – aiheuttavat juridiset termit ja juridisluonteiset sanontatavat. Jo omassa oikeuskulttuurissa kaikkien oikeudenalojen juridisen termistön täydellinen ja yksityiskohtainen hallitseminen on lakimiehelle mahdotonta, saati sitten, kun kyse on vieraista oikeuskulttuureista. Tarvitaan apuneuvoja, erityisesti juridisia kielisanakirjoja ja – tarpeellisen taustatiedon saamiseksi – ensyklopedisia sanakirjoja, joissa keskeiset oikeusinstituutit ja niiden termistö on esitetty nasevina tietoisuuksina. Klassisesti nämä ovat paperimuotoisia, nykyisin yhä useammin verkkokäyttöisiä.

Käytännössä mikään lähdeos ei voi olla täydellinen. Siksi on varmintä hankkia useita sanakirjoja, varsinkin sellaisia, joiden sisällölliset painotukset poikkeavat toisistaan. Ennen muuta tämä tarkoittaa, että on hyödyllistä omistaa sekä selittäviä, kielensisäisiä sanakirjoja että käännössanakirjoja. Jälkimmäisissä on ongelmana, että erikieliset vastineet eivät aina voi vastata täydellisesti toisiaan, koska oikeusjärjestelmien rakenteet (jaottelut ja instituutiot) ovat erilaisia. Tämän vastapainona käännössanakirjat antavat nopeasti ja vaivattomasti ainakin karkean kuvan siitä, millaisesta oikeusilmioistä lähdekieleisessä termissä on kyse. Selittävässä sanakirjoissa on ongelmana, että termien merkityskuvaukset on yleensä kirjoitettu ao. oikeuskulttuurin omassa piirissä toimiville juristeille, eivätkä ne aina avaudu helposti ulkomaalaisille. Toisaalta taas selittävät, erityisesti ensyklopedisluonteiset sanakirjat antavat yksityiskohtaista, tarkkaa tietoa tarkasteltavan termin taustalla olevasta käsitteestä.

Näistä syistä olen vuosikymmenten mittaan sisällyttänyt kotikirjastooni sekä selittäviä sanakirjoja että käännössanakirjoja. Suurissa oikeuskulttuureissa (englannin-, espanjan-,

latinan suhteen. Kirjoittajan tutkimusryhmän laskelman mukaan 1990-luvun painokset sisälsivät noin 8 000 latinankielistä ilmausta ja maksiimia (Mattila, Heikki E. S., 'De aequalitate Latinitatis jurisperitorum: le latin juridique dans les grandes familles de droit contemporaines à la lumière des dictionnaires spécialisés', *Revue internationale de droit comparé* 3/2002: 730).

⁹ Henri Roland & Laurent Boyer, *Adages du droit français* (4e éd. Paris: Litec 1999).

¹⁰ Guillermo Cabanellas, *Repertorio jurídico de principios generales del derecho, locuciones, máximas y aforismos latinos y castellanos* (4^a ed. por Ana María Cabanellas. Buenos Aires: Editorial Heliasta 2003).

portugalin ja ranskankielinen maailma, Venäjä) näitä ilmestyy jatkuvana virtana. Oikeussanakirjoja julkaistaan toki keskikokoisissakin maissa ja – joskin harvakseltaan – myös pienheköissä oikeuskulttuureissa, kuten Kreikassa ja Pohjoismaissa. Viimeisin pohjoismainen ostokseni on Bo von Eybenin *Oikeussanakirjan* 13. painos (2015).¹¹

Toisaalta hankinnan taustalla on useinkin ollut oma tutkimustarve. *Encyclopædia Iuridica Fennica* -tietosanakirjan suunnittelukaudelta, 1980- ja 1990-lukujen taitteesta, on peräisin esimerkiksi Luís Ribó Duránin osin ensyklopedisluonteinen *Oikeussanakirja* (1987),¹² ja hankkeen myöhemmän jatkosuunnittelun ajoilta puolestaan Aleksei Barihinin *Suuri ensyklopedinen oikeussanakirja* (2005).¹³ Viimeisten parinkymmenen vuoden ajan tutkimustyöni keskeisiin painopistealueisiin on kuulunut lakimieslatinan kotimainen ja vertaileva tutkimus (latinan käytön oikeuskulttuurikohtaisten erojen selvittäminen).¹⁴ Se selittää, miksi olen – kuten edellä on jo käynyt ilmi – kasvattanut sanakirjojakokoelmaani aivan erityisesti lakimieslatinan suhteen.

Tähän on ollut erityistä syytä sen vuoksi, että lakimieslatinan sanakirjojen rakenne, rajaukset ja sivumäärä vaihtelevat huomattavasti, ja – muiden sanakirjojen tavoin – ne ovat usein epätäydellisiä. Monesti esillä ovat ainoastaan varsinaiset termit, toisinaan myös juridiset maksiimit. Pääosin lakimieslatinan sanakirjat painottuvat nykyisinkin käytössä oleviin ilmauksiin ja sananparsiin, mutta lähes kaikissa on myös historiallista sanastoa sekä antiikista että keskiajalta. Erityisesti mainittakoon Athanásios Lambrópulosin ja Fótiós Karajánnisin *Latinalais-kreikkalainen juridisten termien sanakirja* (1992),¹⁵ joka sisältää bysanttilaista lakimieslatinaa koskevan liitteen. Yleensä hakusanat on aakkostettu yhtenäisesti, mutta myös muita ratkaisuja esiintyy. Joissain sanakirjoissa sisältö on jaoteltu oikeudenalojen tai niitä ilmentävien koodeksien (siviililakikirjan, rikoslakikirjan jne.) mukaan. Italo Bellinan teoksessa *Salvus iuribus: asianajajain latina* (2005)¹⁶ sisällön systematisointi on viety poikkeuksellisen pitkälle: latinalaiset ilmaukset ja maksiimit on ryhmitelty paitsi eri oikeudenalojen, myös tarkemmin keskeisten oikeusinstituutioiden mukaisesti (esimerkiksi lakimääräinen perimys, testamentti eri muotoineen, perinnöstä luopuminen jne.). Tiedon löytäminen on turvattu siten, että teoksen liite sisältää yhtenäisen aakkosellisen termiluetelon, joka ohjaa lukijan häntä kiinnostavaan tekstikohtaan.

¹¹ Bo von Eyben, *Juridisk ordbog* (13. udg., København: Karnov Group 2015).

¹² Luís Ribó Durán, *Diccionario de derecho* (Barcelona: Bosch 1987).

¹³ А. Б. Барихин, *Большой юридический энциклопедический словарь* (2-е изд., Москва: Книжный мир 2006).

¹⁴ Tutkimustulokset on tiivistetty lukuun 'Lakimieslatinan perintö' teoksessa Mattila, Heikki E. S., *Vertaileva oikeuslingvistiikka: juridinen kielenkäyttö, lakimieslatina, kansainväliset oikeuskielet* (Helsinki: Alma Talent 2017), s. 201–252. Kotimaisen lakimieslatinan historiasta ja nykykäytöstä laajemmin tekijän artikkelissa 'Latinet i den finländska juridiska litteraturen', *JFT* 3/2000: 269–322.

¹⁵ Αθαν. Λαμπρόπουλος & Φώτιος Καραγιάννης, *Λατινοελληνικό λεξικό νομικών όρων* (Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας 1992).

¹⁶ Italo Bellina, *Salvis iuribus: il latino degli avvocati* (Torino: UTET 2005).

Tällaiset profilierot ilmenevät usein samankin oikeuskulttuurin piirissä julkaistuissa teoksissa. Siksi olen kerännyt kokoelmaani kustakin maasta useita lakimieslatinan sanakirjoja, jos sellaisia on ollut saatavilla. Toisaalta sanakirjojen hankkimiseen eri oikeuskulttuureista on lakimieslatinan kohdalla erityistä tarvetta: se ei – toisin kuin usein luullaan – ole kansainvälisesti kovinkaan yhtenäistä. Empiiriset tutkimukset (omanikin) osoittavat, että samat latinalaiset ilmaukset ja maksiimit ovat laajamittaisesti käytössä kautta maailman vain tietyillä oikeudenaaloilla (lähinnä kansainvälisessä yksityis- ja julkisoikeudessa) ja tiettyjen yleisluonteisten peruskäsitteiden osalta. Myös ilmausten merkitys saattaa vaihdella. Siksi on tärkeää, että juridisessa tekstissä esiintyvien latinalaisten ilmausten merkitys tarkistetaan, jos mahdollista, sanakirjasta (tai verkkolähteestä), joka on julkaistu kyseisen oikeuskulttuurin omassa piirissä. On kuitenkin myös kulttuurirajat ylittäviä lähteitä. Erityisen hyödyllisiä ovat kanadalaiset sanakirjat. Näin sen vuoksi, että maassa kohtaavat *common law*'n ja romaanis-germaanisen lakimieslatinan perinteet. Niinpä Albert Mayrandin ja Máirtín Mac Aodhan teoksessa *Oikeuden alalla käytettyjen latinalaisten maksiimien ja ilmausten sanakirja* (2007)¹⁷ selitetään ranskan kielellä ja ranskalaisperäisen oikeuden näkökulmasta joukoittain myös sellaisia latinalaisia maksiimeja ja ilmauksia, jotka edustavat tyypillisesti *common law* -perinnettä.

Kuten niin monen muunkin yksityiskirjaston tapauksessa, näihin rationaalsiin syihin sekoittuu tunnetaso. Toimin 1990-luvulla päätoimisesti *Encyclopædia Iuridica Fennica* (EIF) -hankkeessa. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotus) ja Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen välisen yhteistyösopimuksen nojalla EIF:n toimitus – ja siten myös työhuoneeni – sijaitsi Kotuksessa lähes hankkeen koko keston, vuosikymmenen ajan. Muiden tehtävien, muun muassa kielenhuollon, ohessa yksi Kotuksen päätehtäviä on aina ollut mitattavien leksikografisten hankkeiden toteuttaminen.¹⁸ Tämä on koskenut kansalliskieliämme lukuisista näkökulmista (moderni yleiskieli, vanha kirjakieli, murteet jne.). Niin ikään Kotus on tuottanut tärkeitä käännössanakirjoja. Oman tietosanakirjatyöni ohessa saatoinkin siis seurata aitiopaikalta useiden kulttuurisesti laajakantoisten sanastoprojektien etenemistä ja niissä kohdattuja haasteita. Päivittäiset keskustelut kielentutkijoiden ja sanakirjantekijöiden kanssa vahvistivat entisestään jo vanhastaan tuntemaani viehtymystä leksikologiaan ja leksikografiaan. Tämä emotionaalinen suhde kieleen (ja eri kieliin) on – proosallisten käytö- ja tutkimustarpeiden ohessa – sanakirjahankintojeni taustalla.

¹⁷ Albert Mayrand, *Dictionnaire de maximes et locutions latines utilisées en droit* (4e éd. mise à jour par Máirtín Mac Aodha, Cowansville/Québec: Editions Yvon Blais 2007). Kirja-arvostelu, jossa teoksesta lähemmin: Mattila, Heikki E. S., 'A Canadian Classic of Legal Latin Updated', *International Journal for the Semiotics of Law – Journal international de sémiotique juridique* (2009) 22: 467–475.

¹⁸ Ks. <https://www.kotus.fi/sanakirjat>

3. Lahjoja ja ostoksia

Erityisessä asemassa jokaisessa kotikirjastossa ovat ne teokset, jotka omistaja on saanut tekijältä itseltään. Tässä suhteessa muistan kiitollisuudella varsinkin kollegaa ja ystävää Enrique Alcaraz Varóa. Vuonna 2007 hän ja Brian Hughes julkaisivat 10. painoksen maineikkaasta teoksestaan *Espanjalais-englantilainen ja englantilais-espanjalainen lakitermien sanakirja*.¹⁹ Teos on järeä, noin tuhannen kaksipalstaisen sivun laajuinen käännössanakirja kahden globaalisen oikeuskulttuurin välillä. Enrique lähetti minulle Alicantesta kappaleen uudesta painoksesta heti sen ilmestyttyä. Vain joitakin kuukausia tämän jälkeen, huhtikuussa 2008, hän menehtyi vakavaan sairauteen. Sanakirjan laatua kuvaa se, että vielä molempien tekijöiden kuoltua siitä on ilmestynyt 11. painos.

Poikkeava on se tapa, jolla olen saanut työhuoneeseeni kaikki Jerzy Pieńkosin laatimat sanakirjat. Gérard Cornun tavoin myös professori Pieńkos oli tieteen moniottelija. Hän opetti Varsovassa ensi sijassa kansainvälistä oikeutta mutta – alkujaan latinistina ja filologina – julkaisi useita korkealuokkaisia lakimieslatinan sekä juridisen ranskan ja englannin käännössanakirjoja (lähde- tai kohdekielenä luonnollisesti puola). Olimme yhteistyössä, ja Pieńkos vieraili kerran Helsingissäkin. Hänen kuolemansa jälkeen vuosituhannen alussa sain yllättävän viestin. Pieńkosin poika, tuolloin jo keski-ikäinen rakennustaiteen tutkija, oli tulossa Suomeen yhdistetylle loma- ja opintomatkalle perheineen ja halusi lahjoittaa minulle kappaleen kaikista isänsä koostamista, tämän jäämistöön sisältyneistä sanakirjoista. Perhe oli meillä illallisella, ja sain kokonaisen kassillisen kirjoja.

Viimeisin arvokas lisä kirjastooni tuli Suomesta. Kollega Matti Joutsen on tunnettu, paitasi pitkäaikaisesta ja menestyksellisestä urastaan HEUNIn²⁰ johtajana, myös johtavien juristien englant-suomi ja suomi-englanti käännössanakirjojen tekijänä. Siirtyessään toissa vuonna työtehtäviin ulkomaille Matti totesi, ettei tilanahtauden vuoksi voinut enää pitää kaikkia niitä sanakirjoja, jotka olivat olleet tarpeellisia hänen oikeusleksikografisessa työssään. Hän lahjoitti minulle toistakymmentä laadukasta juridisen englannin sanakirjaa. Niiden joukossa harvinaislaatuinen on neljä komeaa osaa käsittävä intialainen teos, suoraan monumentaalinen *Venkataramaiyan myös juridiset maksiimit sisältävä oikeussanakirja* (1996).²¹ Näin massiiviset juridisen englannin sanakirjat ovat Intiassa tarpeen, koska englant on maassa liittovaltiotasolla (toinen) virallinen kieli. Se on jopa yksinomaisessa asemassa maan ylimmässä lainkäytössä. Lisäksi intialaisessa lakienglannissa on omat erityispiirteensä, minkä vuoksi maassa julkaistaan jatkuvasti englantilaisen oikeuskielen systemaattisia yleisesityksiä (joita olen Intiasta itsekin joskus tilannut).

¹⁹ Enrique Alcaraz Varó & Brian Hughes, *Diccionario de Términos Jurídicos Inglés-Español – A Dictionary of Legal Terms Spanish-English*, 10th edn (Barcelona: Editorial Ariel 2007).

²⁰ HEUNI = The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations.

²¹ *Venkataramaiya's Law Lexicon with Legal Maxims I–IV* (rev. by M. C. Desai, Allahabad: Law Publishers 1996).

Yksittäisiä, mutta monesti merkittäviä sanakirjoja on kertynyt kokoelmaani vastikkeetta muullakin tavoin, esimerkiksi käsikirjoitusten kommentoijana, kustannustalojen arvioitsijana ja kirja-arvosteluiden laatijana. Maininnan ansaitsee tässä yhteydessä myös Yhdysvaltain kongressin kirjaston vaihto-ohjelma (*Duplicate Materials Exchange Program*, DMEP). Suomalainen Lakimiesyhdistys on mukana vaihto-ohjelmassa, jonka suom. etuja yhdistyksen piirissä on toistaiseksi käytetty kovin varovasti. Kongressin kirjaston lahjoituksiin lukeutuu hyllyssäni jo kooltaan kunnioitusta herättävä yleissanakirja, *Oxfordin portugallainen sanakirja* (2015),²² joka käsittää yli 1 600 kolmipalstaista, petiitillä painettua isokoista sivua.

Pääosin sanakirjani ovat peräisin ulkomaisista kirjakaupoista. Varhaisimmat ostokset palautuvat 1970-luvulle, opiskeluvuosille Ranskassa ja Puolassa. Myöhemmin olen kolunnut tieteellisiä kirjakauppoja niin erilaisilla työ- ja opintomatkoin kuin – matkaseuran pitkämielisyttä välistä koetellen – lomamatkoilla. Näihin asti Euroopan suurissa maissa on ollut erinomaisia oikeustieteeseen tai ylipäätään tieteelliseen kirjallisuuteen erikoistuneita kirjakauppoja, joiden hyllyiltä on voinut tehdä löytöjä myös oikeuskielitutkimuksen alalla, varsinkin sanakirjojen osalta. Pariisin Latinalaiskorttelissa, Panthéon-aukion ja sen reunalla sijaitsevan oikeustieteellisen tiedekunnan rakennuksen tuntumassa (Soufflot-kadulla ja sen kanssa risteävillä pikkukaduilla) on ollut suoranainen juridisten kirjakauppojen keskittymä. Muissakin suurissa kaupungeissa erikoistuneita lakialan kirjakauppoja on yleensä ollut useita. Sama on koskenut myös joitain pienempiä yliopistokaupunkeja. Todellinen aareita puolalaisen oikeuskulttuurin suhteen on ollut Krakovan *Główna Księgarnia Naukowa*, Tieteellinen keskuskirjakauppa, keskiaikaista kaupunginmuuria seurailevalla Podwalekadulla.

Täydellisiä yllätyksiäkin on välistä tullut vastaan. Nimi Kanarian saaret assosioituu suomalaisten mielikuvissa aivan muuhun kuin tieteeseen. Las Palmasin vanhassa kaupungissa on kuitenkin juridiikkaan erikoistunut kirjakauppa, *La Casa del Abogado*, Asianajajan talo. Taannoisella etelänmatkalla tein Asianajajan talossa siinä määrin ostoksia, että sain erityisen joululahjankin, adventtiaikaa kun elettiin. Selitys kirjakaupan olemassaoloon on yksinkertainen: Gran Canarialla, 860 000 asukkaan saarella, vaikuttaa monilukuinen joukko käytännön juristeja, ja lisäksi Las Palmasissa toimii yliopisto, jossa on useita tiedekuntia, myös oikeustieteellinen.

Tieteellisten teosten lehteily hyvin varustetussa kirjakaupassa on bibliofilille lähes ylimaallinen nautinto. Valitettavasti tällaisen nautiskelun mahdollisuus on käynyt vuodelta harvinaisemmaksi (kuten edellä käytetyt verbien perfektimuodot osoittavat). Verkko-kaupan kasvu ja sähköinen julkaiseminen ovat ajaneet erikoisliikkeet yhä ahtaammalle

²² *Oxford Portuguese Dictionary: Portuguese-English / English-Portuguese* (editor-in-chief Sinda López Fuentes, Oxford: Oxford University Press 2015).

myös kirja-alalla. Useimmat Panthéon-aukion lähistöllä sijainneet juridiset kirjakaupat ovat sulkeneet ovensa viimeksi kuluneina vuosina, eikä Berliinistäkään tahdo enää löytyä kiinnostavia kohteita alan sanakirjaostosten kannalta. Toistaiseksi Espanja näyttää pitäneen tässä suhteessa paremmin pintansa, mutta kuinka kauan ...

4. Nostoja hyllyköistä

Sytä siihen, että omistaja kokee jonkin kirjallisen teoksen poikkeuksellisen arvokkaaksi, voi olla useita. Kirjan ikä ja harvinaisuus ovat keräilijälle tärkeitä seikkoja. Erityisen tavoiteltuja ovat vanhojen ensipainosten ainoat jäljellä olevat kappaleet. Myös viehättävä ulkoasu – ko-meat nahkakannet ja vankka lankasidonta – kohottaa aivan ilmeisesti teoksen arvoa. Seuraavassa tarkasteltavien sanakirjojen kohdalla kriteeri on kuitenkin toisenlainen, sisällöllinen. Näkökulmana on se, miten arvokasta ja laajapohjaista tietoa lukija saa teoksesta ja millaiset ominaisuudet sillä on tiedonhaun näkökulmasta. Tältä kannalta monet kompaktit teokset – kuten klassinen *Creifeldsin oikeussanakirja*, josta on ilmestynyt jo 22. painos (2017),²³ tai Michel Doucet'n ja Klaus E. W. Fleckin *Saksalais-ranskalainen ja ranskalais-saksalainen oikeus- ja talouskielen sanakirja* (2014)²⁴ – olisivat epäilyksettä esittelemisen arvoisia. Rajoitun nostamaan esille kolme kokoelmaani kuuluvaa teosta, jotka ovat vaatineet teki-jöiltään poikkeuksellisen työpanoksen ja jotka ovat myös laadultaan ja kooltaan imponoivia.

Yksikielisten määritelmäsanakirjojen joukossa ranskalainen, Gérard Cornun toimittama *Juridinen sanasto* (2018)²⁵ on omaa luokkaansa. Teos on alkujaan peräisin maailmansotien väliseltä ajalta, mutta sen johtava asema viime vuosikymmenten ranskalaisessa oikeusleksikografiassa on teoksen (nyt jo edesmenneen) päätoimittajan, siviilioikeuden professori Gérard Cornun väsymättömän työn tulosta. *Juridinen sanasto* on jo kooltaan vaikuttava (lähes tuhat kaksipalstaista sivua), mutta sen erityinen arvo johtuu ennen muuta termistöllisten erittelyiden loogisuudesta ja tarkkuudesta. Teoksen laatineet (useat) asiantuntijat ovat ottaneet huomioon poikkeuksellisen hyvin juridisten termien monimerkityksisyyden (polysemian) ja kielen oikullisuuden.

Hakusana *action*, jonka selitteet kattavat yhteensä kolme ja puoli kaksipalstaista sivua, on valaiseva esimerkki teoksen tarkkuudesta oikeudellisen polysemian suhteen. Kyse ei ole

²³ *Creifelds Rechtswörterbuch* (22. Aufl. München: C. H. Beck 2017). Oma kappaleeni teoksesta on vanhempi (17. painos vuodelta 2002).

²⁴ Michel Doucet & Klaus E. W. Fleck, *Wörterbuch Recht & Wirtschaft / Dictionnaire juridique et économique 1: Französisch-Deutsch / français-allemand* (7. Aufl. München: C. H. Beck 2014) – 2: *Deutsch-Französisch / allemand-français* (7. Aufl. München: C. H. Beck 2012). Oma kappaleeni teoksesta on vanhempi (vuosituhannen alun painos).

²⁵ Gérard Cornu (dir.), *Vocabulaire juridique* (12e éd., Association Henri Capitant, Paris : PUF 2018). Oma kappaleeni teoksesta on vanhempi (8. painos vuodelta 2000).

yhtenäisestä tekstistä, vaan termin merkityssisältö on jäsentävin väliotsikoin jaettu kolmeen semanttiseen pääryhmään: kanne, osake ja juridisluonteinen toiminta yleisemmin. Kussakin ryhmässä on suuri joukko alahakusanoja (alatermejä), jotka erottuvat toisistaan adjektiivin tai muun määreen ansiosta (esim. eri kannelajeja koskevat termit, kuten *action à fin de subsides* [au-äidin makaajaan kohdistettava] elatuskanne). Kaikkiaan alahakusanoja on noin 50. Kunkin kolmen ryhmän kohdalla on esitetty sen yleisluonteinen määritelmä ja tämän jälkeen kunkin alahakusanan (termin) kohdalla sen spesifinen määritelmä tai suppea selite.

Yhtä mittava teos mutta luonteeltaan käännössanakirja on edellä jo mainittu Janusz Sondelin (yksin koostama) *Latinalais-puolalainen sanakirja lakimiehille ja historioitsijoille* (1997).²⁶ Toisin kuin Temnov omassa teoksessaan (ks. edellä), oikeushistorioitsija Sondel tarkastelee sanakirjansa alkuun painetussa esseessä lakimieslatinan kehitystä myös siinä nimenomaisessa kulttuurissa, jonka piirissä leksikko on julkaistu (eli siis Puolassa). Sanakirja kattaa noin tuhat kaksipalstaista, petiitillä painettua sivua. Hakusanojen määrä on yli sata-tuhatta.

Sanaston päälähteenä Sondelin teoksessa on antiikin juridinen kirjallisuus, mutta huomattava osa termeistä on peräisin keskiajan ja uuden ajan alun yleiseurooppalaisesta latinasta ja spesifisesti puolalaisista oikeuslähteistä. Viimeksi mainittuja on runsaasti, koska lainsäädäntö oli Puolassa kauttaaltaan latinankielistä 1500-luvun puoliväliin ja oikeudenhoidossa (tuomioistuimissa) latinaa käytettiin 1700-luvun lopulle, suurvallan tuhoutumiseen ja maan miehittämiseen, ts. Puolan jakoihin asti (poikkeuksellisesti vielä 1800-luvun alkupuolellakin). Klassisten termien selitteissä on otettu huomioon myös niiden keskiaikaiset ja myöhemmät merkitykset. Kokemusteni mukaan Sondelistä löytyvät säännönmukaisesti nekin lakimieslatinan termit, joista muut hakuteokset vaikeenevat. Ei ole ihme, että tekijä sai teoksestaan Puolan tiedesäätiön palkinnon.

Kolmas erityisen tarkastelun arvoinen teos on – niin ikään edellä jo mainittu – Francisco de Franchisin *Englantilais-italialainen oikeussanakirja* (1984).²⁷ Vaikka itse hakusanat ovat englanninkielisiä ja selitteet italiankielisiä, kyseessä ei ole varsinainen käännössanakirja. Kirjoittaja ei useinkaan esitä valmiita käännösehdotuksia, vaan hän on jättänyt tämän lukijan oman ymmärryksen varaan.²⁸ On selvästi nähtävissä, ettei teosta ole kirjoitettu ensi sijassa oikeuskielen kääntäjille, jotka jo työekonomian kannalta tarvitsevat valmiita vastauksia englantilaisia juridisin termejä koskeviin käännösongelmiin. Francisco de Franchisin nimenomaisesti esiin lausuma tavoite on ollut toinen: englannin ja englantilaisperäisen oi-

²⁶ Janusz Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków* (Kraków: Universitas 1997).

²⁷ Francisco de Franchis, *Dizionario giuridico inglese-italiano – English-Italian Law Dictionary* (Milano: Giuffrè Editore 1984).

²⁸ Osin de Franchisin teos voidaan rinnastaa Paavo Soukan teokseen *Oikeussanakirja englantia-suomi*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys 1976). Myös jälkimmäinen teos sisältää runsaasti sellaisia *common law* -termejä, joille ei ehdoteta (liikarvoistakaan) käännöstä.

keuden tekeminen ymmärrettäväksi italialaisille juristeille ja lähialojen edustajille.

Tätä tarkoitusta palvelee ensinnäkin teoksen alkuun sijoitettu johdattava essee, jossa kirjoittaja käsittelee *common law*'n perusluonnetta, rakennetta ja tärkeimpiä instituutioita. Varsinainen sanakirjaosa koostuu puolestaan tietoiskuista, jotka koskevat muita englantilaisperäisen oikeuden instituutioita ja detaljitason käsitteitä. Tietoiskut ovat välistä lyhyehköjä, mutta monesti niiden laajuus on useitakin palstoja. Teos on vaatinut de Franchisilta vuosikausien peräänantamattoman aherruksen: johdattava essee bibliografoineen on yli 270 sivun mittainen, ja varsinainen sanakirjaosa käsittää lähes 1 300 kaksipalstaista petiitisivua. Tekijän työpanos ja hänen kehittämänsä tiedon jäsentämisen konseptio tekevät ymmärrettäväksi, että teokseen (ulkopuolisen asiantuntijan) esipuheen kirjoittanut oikeusvertailija Mauro Cappelletti aloittaa esittelynsä: ”Tämä on ehkä omaleimaisin juridinen teos, jonka olen koskaan saanut luettavakseni ...”.

5. Painetun kirjan puolustus

Sähköisillä tietolähteillä on kiistattomia avuja, ja tämä koskee myös juridista sanastoa. Kun käyttää verkossa tai omaan koneeseen ladattuna sähkömuotoista sanakirjaa tai hakee tietoa kotimaisesta tai ulkomaisesta termitietokannasta tai tietoverkosta ylipäätään, saa omaan työhuoneeseensa ikään kuin lisähyllyjä, jotka ovat täynnä uusia, usein suorastaan jättimäisiä ”sanakirjoja”. Samalla tiedon etsijä vapautuu aakkosellisuuden rajoitteista, mikä helpottaa usein ratkaisevasti tiedonhakuprosessia. Erilaisia sähköisiä oikeustermistön lähteitä onkin jo kehitetty ja on parhaillaan kehitteillä eri puolilla maailmaa. Tämä koskee esimerkiksi Kanadaa, jossa juridinen kääntäminen *common law* -peräisen juridisen englannin ja mannereurooppalaista käsitetraditiota edustavan juridisen ranskan välillä tarjoaa huomattavia termistöllisiä haasteita. Meidän kannaltamme tärkeimpiä ovat luonnollisesti eurooppalaiset terminlähteet, kuten EU:n monikielinen, suorastaan valtava tietokanta IATE (*Interactive Terminology for Europe*) ja valtioneuvoston (monikielinen) termipankki Valter tai yksikielinen, luonteeltaan osittain ensyklopedinen *Oikeustieteen termitietokanta*.²⁹

Nämä sähköiset tietolähteet tuskin kuitenkaan syrjäyttävät paperimuotoisia oikeussanakirjoja – ainakaan täysin ja lähitulevaisuudessa. Seniori-ikäisten juristien ja kääntäjien kohdalla kyse on jo psykologiasta. Työhuone, jonka seinät ovat jyhkeiden yleisesitysten, sanakirjojen ja tutkimusten peitossa, on omiaan virittämään vanhan polven tutkijan, kuten

²⁹ Oikeustieteen termitietokanta sisältyy omana osastonaan laajempaan kokonaisuuteen, *Tieteen kansalliseen termipankkiin*. Ks. lähemmin Mattila, Heikki E. S., ’De juridiska begreppen i Vetenskapstermbanken i Finland’, teoksessa C. Sandström, I. Cantell, E.-R. Grönros, P. Nuolijärvi & E. Sommar Dahl (red.), *Perspektiv på lexikografi, grammatik och språkpolitik i Norden* (Helsingfors: Institutet för de inhemska språkens webbpublikationer 39/2015), s. 186–199.

http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk39/antologi2015_Mattila.pdf

itseni, todelliseen ja oikeaan luovan työn tunnelmaan. Toisaalta kaikkia tärkeitä sanakirjoja ei liene jatkossakaan saatavilla sähköisessä muodossa, tai niihin pääsyä on tietoverkossa rajoitettu.

Sitä paitsi painetuilla lähde-teoksilla on vielä omat vahvuutensa sähköisiin tietovälineisiin verrattuna. Hankalaa oikeuskysymystä tai termiongelmia on usein helpointa analysoida siten, että työpöydällä on samanaikaisesti avoinna lukuisia teoksia, joiden sanomaa voi vertailla yhdellä vilkaisulla ja selata samalla myös yksittäisiä teoksia. Varsinkin varttuneelle tutkijalle tämä on vaivattomampaa ja nopeampaa kuin näkymän jatkuva vaihto tietokoneen ruudussa. Muistettakoon myös, että kieli muuttuu varsin hitaasti. Siksi painetut sanastolähteet kestävät hyvin aikaa ja pysyvät ajan tasalla pidempään kuin substanssitietoa sisältävät esitykset. Omasta puolestani uskallankin vakuuttaa, etteivät oikeussanakirjat ole katoamassa minnekään työhuoneeni hyllyiltä.